

OSVRTI

Osvrt 1. Mogućnosti unapređenja ekonomskog potencijala doznaka u Srbiji

Mirjana Gligorić¹, Irena Janković²

Uvod

Brojni su pozitivni uticaji priliva doznaka na privredni rast. Doznake emigranata smanjuju stepen siromaštva u zemljama u razvoju. Uvećanjem dohotka pojedinaca i porodica, pored više tekuće potrošnje, ovi novčani tokovi utiču na razvoj ljudskog kapitala kroz značajnija izdvajanja za obrazovanje. Doznake podižu i nivo zdravstvene zaštite u zemljama primaocima. Usled kontraktilne prirode, prilivi po ovom osnovu se uvećavaju u periodima kriza, pomažući ugroženim domaćinstvima da amortizuju eksterne šokove i na taj način predstavljaju posebnu formu osiguranja. Dodatno, doznake mogu imati pozitivan uticaj na dugoročni privredni rast i privredni razvoj ako ih primaoci, barem i delimično, kanališu u investicije.

Doznake u Srbiji sada pretežno utiču na privredni rast kao izvor za finansiranje domaće tražnje, i stoga postoji potencijal da se one u većoj meri iskoriste za investicije, odnosno za povećanje domaće ponude. Kako su prilivi doznaka u Srbiji na relativno visokom nivou, rad upućuje na nekoliko faktora koji bi mogli da dovedu do većeg uticaja ovih sredstava na privredni rast: a) bolja informisanost/edukacija primalaca doznaka za korišćenje raspoloživih finansijskih usluga, kao i kreiranje novih finansijskih proizvoda, b) niži troškovi slanja doznaka formalnim kanalima, čime bi se povećala dostupnost sredstva u finansijskom sistemu i otpornost države na egzogene šokove, c) povećanje kvaliteta institucija, koje bi uticale na usmeravanje doznaka na investicije, kako u ljudski, tako i u fizički kapital, čime bi se ostvario širi spektar mogućnosti, i time veće koristi za stanovništvo, d) korišćenje priliva od doznaka kao podsticaj razvoju tržišta kapitala, e) uključivanje doznaka u procene kreditnog rejtinga zemlje i njene sposobnosti za dalje zaduživanje. Smatramo da u Srbiji postoji potencijal za veća ulaganja ovih sredstava u investicije, koje bi mogle doprineti bržem i dugoročnijem ekonomskom i socijalnom napretku.

1. Priliv doznaka u Srbiju i ostale zemlje Zapadnog Balkana

Kako bi se ocenio i istakao makroekonomski značaj doznaka u Srbiji i ostalim zemljama Zapadnog Balkana (ZZB), prvo ćemo uporediti godišnji priliv ovih sredstava sa bruto domaćim proizvodom (BDP), izvozom, uvozom, stranim direktnim investicijama (SDI), kao i spoljnotrgovinskim deficitom posmatranih zemalja. Dodatno, značaj doznaka za standard građana Srbije će se oceniti poređenjem ličnih transfera i doznaka radnika sa neto zaradom, kao i sa izdacima za ličnu potrošnju.

Prema podacima NBS, godišnji neto priliv ličnih transfera³ iznosi oko 2,6 milijardi evra, od čega je neto priliv doznaka radnika⁴ oko dve milijarde evra (Grafikon 1). Relativno posmatrano (u odnosu na vrednost BDP-a) u proseku lični transferi čine 7,8% BDP-a, a doznake radnika 6,1% BDP-a (Grafikon 2). Serija godišnjih priliva ovih sredstava ukazuje na njegove tri bitne osobine: a) stabilan nivo, b) viši nivo od priliva SDI, c) kontraktilni karakter. Prva navedena osobina je generalna specifičnost priliva sredstava od doznaka, koja je mnogo puta isticana i potvrđena u radovima na ovu temu, kako za različite zemlje sveta (Chami et al. 2009, Ratha i Mohapatra 2007), tako i za Srbiju (Janković i Gligorić 2012, Gligorić i Janković, 2013). U periodu od 2007-2015. priliv ličnih transfera i doznaka radnika je relativno stabilan (bez trenda), sa nešto izraženijim odstupanjima naviše u 2009 i 2010. godini (što povezujemo sa karakteristikom doznaka navedenom pod c). To da su sredstva od doznaka veća od sredstava koja pristignu u zemlju putem SDI (1,3 milijarde evra je prosečan neto priliv SDI za period 2012-2015, tj. 3,8% BDP-a, v. Grafikon 1 i Grafikon 2), govori o njihovom značaju i potrebi da se analiziraju mogućnosti za njihovo bolje usmeravanje. Posmatrano od 2007, kumulativna neto vrednost priliva doznaka radnika i ličnih transfera je za 14% i 42% respektivno iznad kumulativne neto vrednosti SDI (iako su neto SDI bile veće od ličnih tran-

3 Lični transferi predstavljaju tekuće transfere između rezidentnih i nerezidentnih domaćinstava. U okviru ličnih transfera se nalazi i stavka doznake radnika, koja obuhvata transfere migranata koji rade u inostranstvu, a koji imaju status rezidenta zemlje u kojoj rade, a šalju sredstva rezidentima druge zemlje, v. IMF BPM6.

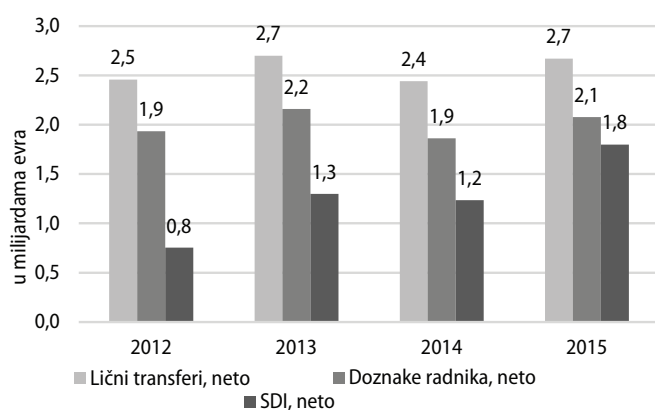
4 U skladu sa metodologijom Međunarodnog Monetarnog Fonda, stavka lični transferi je u najnovijem priručniku za izradu platnog bilansa (IMF BPM6), u poređenju sa prethodnim izdanjem priručnika (IMF BPM5), „došla na poziciju“ stavke doznake radnika. Ipak, prema BPM6 stavka doznake radnika je zadržana i objavljuje se samo kao dodatna, u okviru ličnih transfera. Lični transferi, za razliku od doznaka radnika, „definisani su nezavisno od izvora dohotka domaćinstva koji šalje sredstva, veze/odnosa koja/i postoji među domaćinstvima koji šalju i primaju sredstva, kao i svrhe slanja transfera“, IMF BPM6, str. 273.

¹ Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

² Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

sfera 2011. godine, a od doznaka radnika 2007, 2008 i 2011. godine). Uprkos većem prilivu doznaka od SDI, u domaćoj ekonomskoj literaturi veoma često se ističe važnost priliva SDI za privredu Srbije, dok su doznake pretežno u manjoj meri predmet izučavanja. Delimično opravdanje za to je što SDI po definiciji idu u investicije, i stoga podižu proizvodni potencijal zemlje, a doznake to rade u manjoj meri. Takođe, kroz SDI dolazi i nova tehnologija, novi metodi upravljanja, organizacije proizvodnje i dr. Dodatno opravdanje za to se može naći u samom karakteru doznaka, tj. njihovom obimu, jer su one po svojoj definiciji „prekogrančni transfer novčanih suma manjeg obima (vrednosti)”⁵. Uz to, namena slanja doznaka je takva da se one „često prepoznaju kao podrška migranata svojim rođacima u zemlji porekla”⁶. O ovoj nameni doznaka svedoči i tzv. „hipoteza osiguranja”, prema kojoj doznake imaju kontraktilni karakter u odnosu na proizvodnju u zemlji primaocu (v. npr. istraživanje autora Bettin et al. 2015), kojom se može objasniti i nešto viši priliv doznaka u Srbiju u periodu „oštrije” recesije u zemlji 2009. i 2010. godine (v. Grafikon 3). Time, doznake karakteriše tzv. efekat pojasa za spasavanje (engl. *lifeline*), tj. posebno važan rast u vreme krize - za razliku od ostalih priliva koji imaju prociklični karakter. Doznake su sredstva u posedu pojedinaca/podrođica, razučena i pretežno manjeg obima, u velikom broju slučajeva pristigla neformalnim kanalima⁷, što otežava mogućnost za njihovo usmeravanje u investicije i time ostvarivanje koristi kako sa mikroekonomskog, tako i sa makroekonomskog aspekta u dugom roku.

Grafikon 1. Neto priliv ličnih transfera, doznaka radnika i stranih direktnih investicija u Srbiju, 2012-2015

Izvor: Samostalni prikaz autora na osnovu podataka NBS

5 Vasiljević (2009), str. 202.

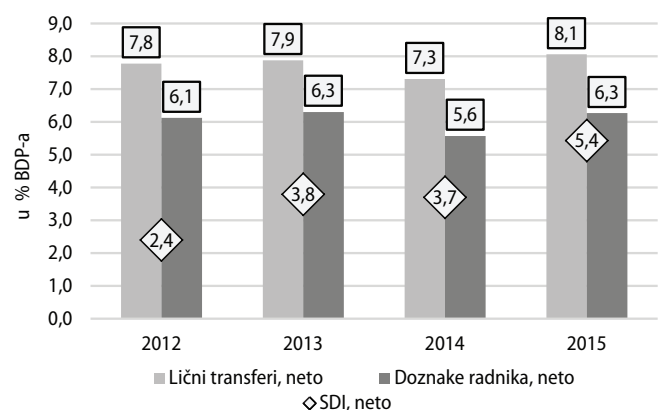
6 IMF BPM6, str. 273.

7 Značajan deo priliva doznaka se odvija neformalnim putem, pa mnoge zemlje, među kojima je i Srbija, procenjuju iznos neregistrovanog priliva ovih sredstava i objavljuju ukupan priliv kao zbir formalnog priliva i procene neregistrovanog iznosa. U pojedinim prethodnim istraživanjima za Srbiju se navodi da doznake koje uđu u zemlju neformalnim putem čine čak od 50-80% ukupnog priliva ovih sredstava. V. npr. Donovan (2013) i Suki (2006).

Sa stanovišta životnog standarda, doznake predstavljaju važan izvor prihoda za domaćinstva i pojedince. Mnoga istraživanja ukazuju na to da doznake smanjuju siromaštvo u zemlji primaocu (v. npr. Acosta et al. 2008, Adams et al. 2008), jer povećavaju dohodak njenih stanovnika. U Srbiji godišnji priliv doznaka po stanovniku je jednak prosečnoj mesečnoj zaradi. To znači da u proseku svaki stanovnik Srbije godišnje dobije jednu dodatnu zaradu besplatno (Tabela 1). U Tabeli 1 dati su i podaci koji predstavljaju procentualno učešće neto priliva ličnih transfera i doznaka u ukupnom iznosu neto zarada. Učešće ličnih transfera i doznaka u prethodnim godinama u ukupnim neto zaradama u proseku bilo je na nivou od 35% i 28%, a u izdacima za ličnu potrošnju oko 9% i 7%, respektivno.

Autori Adams i Page (2005) su dokazali da rast priliva doznaka po stanovniku za 10% putem zvaničnih tokova dovodi do smanjenja siromašnih za 3,5%, ocenjujući model na uzorku od 71 zemlje u razvoju. Hipoteza osiguranja takođe ukazuje na validnost zaključka da doznake doprinose smanjenju siromaštva - bilo da je slanje doznaka determinisano altruističkim motivima, bilo da su pojedinci migrirali upravo da bi diversifikovali rizik od nastanka šokova u dohotku zemlje porekla⁸. Iskustva mnogih zemalja potvrđuju ovu hipotezu, jer se priliv doznaka povećao kada je zemlja primalac imala usporavanje privredne aktivnosti ili periode recesije, političku ili građansku krizu, kao i prirodne nepogode⁹. Ipak, kako doznake primaju pojedina domaćinstva, one nisu

Grafikon 2. Učešće neto priliva ličnih transfera, doznaka radnika i stranih direktnih investicija u BDP-u u Srbiji, 2012-2015

Izvor: Samostalni prikaz autora na osnovu podataka NBS

po pravilu raspoređene prema potrebi stanovnika za dodatnim sredstvima, tj. ne predstavljaju po prirodi sredstva namenjena najsiromašnijima ili najugroženijima - kao što je to slučaj sa socijalnom pomoći, već su rezultat

8 Bettin (2015), str. 2.

9 Ratha (2013), str. 5.

ličnih veza primalaca sa pošiljaocima doznaka. Imajući to u vidu, efekat doznaka na nejednakost u zemlji primaocu nije jednoznačan, na šta ukazuju mnoga istraživanja gde su rezultati i dalje „mešoviti“ - neki ukazuju na smanjenje nejednakosti (v. Acosta et al. 2008), a pojedini na porast nejednakosti (Adams et al. 2008).

Tabela 1. Lični transferi i doznake radnika u poređenju sa neto zaradama u Srbiji, 2009-2014

Godina	Prosečni mesečni priliv ličnih transfera po stanovniku	Prosečni mesečni priliv doznaka radnika po stanovniku	Prosečna mesečna neto zarada po zaposlenom	Lični transferi/ suma neto zarada	Doznake/ suma neto zarada
	u EUR			u %	
2009	35,2	29,8	337,5	40,2	34,0
2010	32,9	27,2	331,6	40,1	33,2
2011	29,7	23,8	372,7	33,0	26,4
2012	28,5	22,4	366,1	32,4	25,5
2013	31,4	25,1	387,2	33,9	27,1
2014	28,5	21,8	379,7	31,5	24,0

Izvor: Za prosečne mesečni priliv ličnih transfera i doznaka po stanovniku samostalno izračunavanje autora na osnovu podataka RZS i NBS, za zarade FREN
 Napomena: U poslednje dve kolone prikazan je količnik ličnih transfera/doznaka i mase neto zarada - u brojiocu je ukupan godišnjih neto priliv ličnih transfera/doznaka, a u imeniocu suma neto zarada izračunata kao proizvod neto zarade po zaposlenom i ukupnog broja registrovanih zaposlenih.

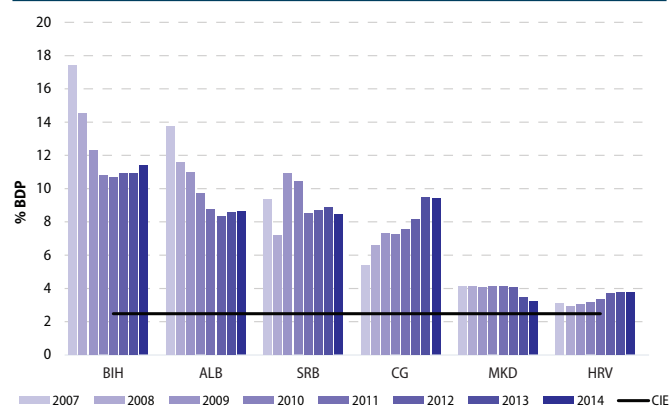
Doznake migranata¹⁰ čine značajan deo priliva stranog kapitala u zemljama Zapadnog Balkana (ZZB). Prema podacima Svetske banke¹¹ ZZB (Bosna i Hercegovina, Albanija, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Hrvatska) imaju učešće priliva doznaka u BDP-u iznad proseka ostalih Centralno-Istočno Evropskih zemalja (CIE¹²). Podaci za šest ZZB ukazuju da se četiri zemlje posebno izvajaju po visokom navedenom učešću. U periodu od 2007-2014. godine godišnji priliv doznaka u Bosni i Hercegovini (BIH) je u proseku činio 12,4% BDP-a, u Albaniji 10,0% BDP-a, u Srbiji 9,0% BDP-a i u Crnoj Gori (CG) 7,6% BDP-a (Grafikon 3). Istovremeno, prosečni priliv doznaka u deset zemalja CIE je iznosio 2,5% BDP-a. Iako je priliv doznaka u Makedoniju i Hrvatsku na nižem nivou u poređenju sa prilivom u BIH, Albaniju, Srbiju i CG - u proseku čini 4,0% i 3,3% BDP-a, respektivno - to je i dalje iznad CIE proseka. Stoga, podaci o godišnjem prilivu doznaka ukazuju na značajan obim ovih inostranih sredstava koji se godišnje „slije“ u ZZB, pritom ih izdvajajući na sam vrh liste zemalja sveta rangiranih prema količniku priliva doznaka i BDP-a (BIH, Albanija, Srbija i CG se nalaze među prvih 35 prema raspoloživim podacima Svetske banke

10 Doznake migranata, prema definiciji Međunarodnog Monetarnog Fonda, obuhvataju: lične transfere, kompenzacije za zaposlene i transfere migranata, v. IMF's Balance of Payments and International Investment Position Manual (IMF BPM6, 2010).

11 Podaci za doznake migranata u ovom radu, čiji su izvori Svetska banka i Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD), predstavljaju sumu ličnih transfera i kompenzacija za zaposlene, v. <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS> i <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/summary.aspx>
 12 Bugarska, Rumunija, Estonija, Letonija, Litvanija, Češka Republika, Poljska, Mađarska, Slovenija, Slovačka.

za 2013¹³). Prema najnovijim podacima na internet stranici Svetske banke, Srbija je po visini priliva doznaka, sa 3,6 milijardi dolara u 2015, se nalazi na drugom mestu među 20 zemalja u razvoju u regionu Evrope i Centralne Azije¹⁴.

Grafikon 3. Učešće priliva doznaka u BDP-u u zemljama Zapadnog Balkana, 2007-2014

Izvor: Samostalni prikaz autora na osnovu podataka Svetske banke
 Napomena: BIH – Bosna i Hercegovina, ALB – Albanija, SRB – Srbija, CG – Crna Gora, MKD – BJR Makedonija, HRV – Hrvatska, CIE – ostale zemlje Centralne i Istočne Evrope (Bugarska, Rumunija, Estonija, Letonija, Litvanija, Češka Republika, Poljska, Mađarska, Slovenija, Slovačka).

Isto tako, doznake su važne sa makroekonomskog aspekta u ZZB jer čine visok procenat vrednosti izvoza i uvoza robe i usluga ovih zemalja, kao i njihove razlike – spoljnotrgovinskog deficita. Doznake pokrivaju 80% deficita spoljnotrgovinske razmene u Srbiji u 2014. godini - po čemu je Srbija na prvom mestu među ZZB. U 2014. u BIH taj procenat je na nivou od 47%, u Albaniji 45%, a u Makedoniji 18% (v. Tabela 2)¹⁵.

Tabela 2. Učešće priliva doznaka u vrednosti spoljnotrgovinskog deficita u zemljama Zapadnog Balkana, 2008-2014

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
	u %						
SRB	25	55	53	65	69	110	79
BIH	44	51	49	44	45	51	47
ALB	43	44	47	38	45	47	45
MKD	16	18	21	20	18	19	18

Izvor: Samostalni prikaz autora na osnovu podataka UNCTAD
 Napomena: BIH – Bosna i Hercegovina, ALB – Albanija, SRB – Srbija, MKD – BJR Makedonija.

U poređenju sa prosekom zemalja CIE, sve ZZB imaju viši nivo doznaka u odnosu na vrednost izvoza robe i usluga. Po ovom pokazatelju iz 2014. godine (Grafikon 4), posebno se ističu BIH (32%), Albanija (29%) i Srbija

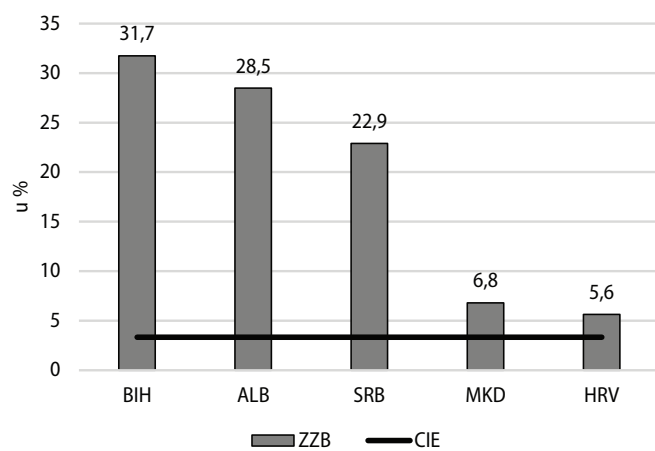
13 http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?order=wbapi_data_value_2013+wbapi_data_value&sort=desc

14 The World Bank (2016).

15 Za CG nisu dostupni podaci za uvoz roba i usluga u bazi podataka UNCTAD-a. Stoga nismo mogli da izračunamo ni učešće doznaka u uvozu, ni u spoljnotrgovinskom deficitu. Podaci postoje za nivo doznaka u izvozu u CG, koji je veoma visok i kreće se u proseku 70% u periodu 2008-2014. Najveće učešće (92%) zabeleženo je 2014. godine (izvor: UNCTAD).

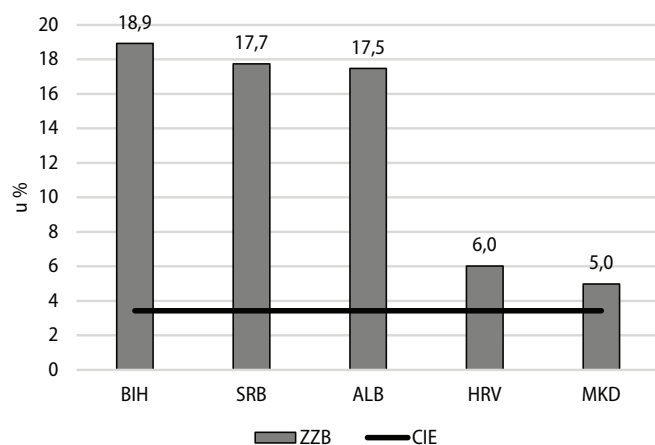
(23%). Iako ovaj pokazatelj je delom visok usled relativno niskog imenioca u količniku (izvoza ovih zemalja), ipak ukazuje da petina do trećina deviznog priliva koje ove zemlje ostvaruju putem izvoza svojih proizvoda i usluga pristiže u zemlje putem doznaka. Ukoliko se stave u odnos sredstva od doznaka sa vrednošću uvezene robe i usluga tokom 2014, ovaj procenat se kreće između 5% u Makedoniji do približno 18% u Albaniji i Srbiji, i 19% u BIH (Grafikon 5). To znači da su u Albaniji, Srbiji i BIH ova sredstva približno ekvivalentna vrednosti dvomesečnog uvoza robe i usluga. Količnik doznaka i uvoza u zemljama CIE je na nivou od 3,4%.

Grafikon 4. Učešće priliva doznaka u izvozu robe i usluga u zemljama Zapadnog Balkana, 2014

Izvor: Samostalni prikaz autora na osnovu podataka UNCTAD
Napomena: BIH – Bosna i Hercegovina, ALB – Albanija, SRB – Srbija, MKD – BJR Makedonija, HRV – Hrvatska, CIE – ostale zemlje Centralne i Istočne Evrope (Bugarska, Rumunija, Estonija, Letonija, Litvanija, Češka Republika, Poljska, Mađarska, Slovenija, Slovačka).

Grafikon 5. Učešće priliva doznaka u uvozu robe i usluga u zemljama Zapadnog Balkana, 2014

Izvor: Samostalno izračunavanje i prikaz autora na osnovu podataka UNCTAD
Napomena: BIH – Bosna i Hercegovina, ALB – Albanija, SRB – Srbija, MKD – BJR Makedonija, HRV – Hrvatska, CIE – ostale zemlje Centralne i Istočne Evrope (Bugarska, Rumunija, Estonija, Letonija, Litvanija, Češka Republika, Poljska, Mađarska, Slovenija, Slovačka).

2. Uticaj doznaka na privredni rast

Sa makroekonomskog aspekta istraživanja ukazuju na različite, čak kontradiktorne zaključke vezane za uticaj doznaka na privredni rast.

Sa jedne strane, brojni su pozitivni uticaji priliva doznaka na privredni rast. Doznake mogu da doprinesu makroekonomskoj stabilnosti u zemlji, jer predstavljaju veoma stabilne inostrane prilive. To može da ima šire povoljne efekte na spremnost investitora da povećaju ulaganja (SDI, portfolio investicije) u zemlju. Pored toga što doznake povećavaju raspoloživi dohodak u mnogim zemljama, i, kao što smo već istakli, smanjuju siromaštvo, one mogu da predstavljaju i izvor koji će pojedinci/domaćinstva koristiti za štednju i investicije. Zapravo, doznake imaju uticaj na privredni rast preko agregatne tražnje (primaoci doznaka kupuju domaće proizvode, grade kuće i dr...). Ukoliko se doznake koriste za investicije, kako u fizički, tako i u ljudski kapital, one dovode do ubrzanje privrednog rasta, koji može da ima efekat na rast dohotka i blagostanja u dugom roku. Istraživanje koje su sproveli autori Catrinescu et al. (2009) potvrđuje da doznake utiču pozitivno na privredni rast. Ovi autori posebno u radu ističu i dokazuju važnost kvaliteta institucija u zemlji primaocu doznaka. Zapravo, bolje institucije „doprinosu efikasnijoj upotrebi“¹⁶ doznaka, čime se povećava pozitivan doprinos ovih sredstava privrednom rastu.

Sa druge strane u pojedinim radovima se ističe da priliv doznaka usporava privredni rast zemlje primaoca doznaka, što može da bude posledica smanjene motivacije za rad od strane pojedinaca koji primaju doznake, kao i negativnog uticaja priliva ovih sredstava na spoljnotrgovinski bilans – usled efekta jačanja valute te zemlje (tzv. efekat „holandske bolesti“). Ipak, pokazuje se da je u slučaju doznaka ovaj efekat znatno manje izražen nego u slučaju otkrivanja prirodnih resursa. Objašnjenje za to je činjenica da doznake predstavljaju relativno stabilan priliv sredstva, i samim tim su predvidive, što dalje omogućava i lakše kontrolisanje njihovog uticaja na privredu zemlje primaoca¹⁷. Uz to, doznake mogu da dovedu do rasta cena (inflacije), jer obično imaju „potrošni efekat“, tj. često doprinose većoj tražnji.

Jedna od čestih kritika razvojnog potencijala na bazi doznaka jeste da, iako su to često najmanje volatilni prilivi kapitala u zemlje u razvoju, oni nisu održivi u investicionom smislu, jer se uglavnom usmeravaju u potrošnju. Sa druge strane, mnoge ankete domaćinstava u zemljama u razvoju pokazuju da se porast raspoloživog dohotka po osnovu doznaka vrlo često koristi u oblasti uvećanja ljudskog kapitala (obrazovanje, zdravstvena

¹⁶ Catrinescu et al. (2009), str. 90.

¹⁷ Ratha (2013), str. 7.

zaštita) u poređenju sa drugim oblicima potrošnje dohotka.¹⁸ Empirijski dokazi potvrđuju da su domaćinstva primaoci doznaka finansijski bolje stojeća u više dimenzija. Doznake su kontraciklične prirode i njihov priliv se uvećava u periodima ekonomskih kriza, socijalnih i političkih potresa, pada na finansijskim tržištima i prirodnih katastrofa. Njihova uloga nije samo mikroekonomska. S obzirom na stabilnost i pouzdanost ovih tokova, oni smanjuju paniku investitora i udare na platni bilans usled povlačenja kapitala u kriznim periodima.¹⁹

Primaoci doznaka imaju, u proseku, višu štednju u poređenju sa ostalim domaćinstvima, koja predstavlja svojevrsni oblik osiguranja od gubitka dohotka i udara na bogatstvo. Efekat stabilizovanja potrošnje putem doznaka omogućava domaćinstvima da se više fokusiraju na profitabilnije ekonomske aktivnosti. Zemlje koje su značajni primaoci doznaka beleže i veći broj preduzetničkih aktivnosti kao i osnivanja mikro i malih preduzeća (posebno u oblasti poljoprivrede – investicije u poljoprivredno zemljište i opremu).

U studijama u kojima se detaljno analiziraju doznake koje migranti iz Austrije (Becker et al. 2009) i Švajcarske (Petree i Baruah, 2007) šalju u Srbiju, navode se veoma slični zaključci koji se tiču načina upotrebe ovih sredstava u domaćoj ekonomiji. Pre svega, primaoci doznaka u Srbiji ta sredstva prvenstveno koriste za zadovoljenje osnovnih potreba i tekućih troškova. Naime, doznake su usmerene na potrošnju, zatim, troškove lečenja, komunalije, telefonske usluge, gorivo za automobile, kao i nameštaj i belu tehniku za domaćinstvo, a da su ulaganja prvenstveno u izgradnju stambenih jedinica (kuća i stanova), eventualno poljoprivrednih aktivnosti²⁰. U izveštaju o doznakama iz Austrije naglašava se da način trošenja doznaka zavisi i od starosti primaoca kao i ekonomskog položaja, pa se u ulozi investitora uglavnom nalaze mladi ili oni koji imaju veća primanja od prosečnih u Srbiji²¹. Takođe se u ovom istraživanju navodi da se „doznake veoma retko koriste za plaćanje stavki koje nisu osnovne“, a kao objašnjenje za (ne)spremnost za veće i važnije investicije se ističe „da okruženje u Srbiji ljudima nudi veoma malo mogućnosti da ulažu i u nešto drugo, a ne samo u kuće, odnosno stanove i zemljište“²², pri čemu ograničenje postoji i od nedovoljne informisanosti, znanja i spremnosti ljudi da koriste finansijske usluge i mogućnosti koje nudi domaći finansijski sistem.

3. Finansijski sektor u funkciji unapređenja ekonomskog potencijala doznaka

Za veliki broj zemalja u razvoju doznake radnika u apsolutnim iznosima prevazilaze prilive po osnovu zvanične pomoći i stranih direktnih investicija. Doznake uvećavaju kreditni bonitet zemalja primalaca i mogu da omoguće povoljnije uslove zaduživanja. Smanjenjem rizika neizvršenja obaveza, kako analize Svetske banke pokazuju, zemlje sa visokim prilivima doznaka mogu i da pozajmljuju više.²³

Kreatori ekonomske politike zato treba da ulože napor u ovoj sferi kako bi se maksimizirali pozitivni efekti od priliva doznaka i ova sredstva usmerila u produktivne namene, kako na mikro, tako i na makro nivou. Jedan od načina, jeste smanjenje troškova transfera formalnim kanalima. Prednost ovakvog poteza je dvostruka - zvaničan priliv doznaka bi se uvećao i uz to bi deo neformalno poslatih sredstava prešao u formalne tokove.²⁴

Tabela 3. Globalni prosečni ukupni troškovi za slanje 200 USD, godišnji proseci

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
9,81%	9,54%	8,81%	9,16%	9,06%	8,69%	8,10%	7,57%

Izvor: <https://remittanceprices.worldbank.org>

Iako prosečni troškovi transfera doznaka u svetu opadaju tokom prethodnih godina (Tabela 3), situacija nije ista u svim zemljama u razvoju. Dok kanali sa visokim obimom poslatih doznaka beleže pad troškova transfera, dotle troškovi ostaju na višem nivou na putanjama sa manjim obimom poslatih sredstava. Pojedine zemlje se, dodatno, suočavaju sa značajnim otporom sniženju troškova transfera od strane specijalizovanih agencija za transfer novca i banaka koje posluju na njihovim finansijskim tržištima.²⁵

Pored neophodnosti smanjenja troškova transfera doznaka, potrebno je formirati poseban okvir i mere kojima se za primaoce sredstava olakšava pristup i drugim finansijskim uslugama, kao što je finansiranje obrazovanja i zdravstveno osiguranje. Vlade zemalja svakako ne treba da nameću primaocima sredstava načine na koje oni moraju da troše primljena sredstva, ali je potrebno da ponude dovoljno podsticaja i finansijskih proizvoda koji će omogućiti lakše ulaganje ovih sredstava u ljudski i fizički kapital, kao i projekte od koristi za čitavu privredu.

U nekim zemljama doznake dostižu 20% vrednosti BDP-a. To je samo registrovani iznos sredstava. Za

18 Vidi npr. Valero-Gil (2008).

19 Ratha (2013), p. 5-6.

20 Becker et al. 2009, str. 45.

21 Becker et al. 2009, str. 45.

22 Navedeno prema Donovan (2013), str. 119.

23 The World Bank (2013).

24 Ratha (2013).

25 Troškovi transfera 200 USD putem Western Union-a u Srbiju dostižu 13,6% poslate sume (pri tome je uzet u obzir i trošak konverzije novca u lokalnu valutu, RSD).

ukupne prilive se procenjuje da su znatno viši usled prisustva neformalno poslatih i neregistrovanih priliva. To znači da bi potencijal za moguće investiranje ovih sredstava bio još i veći, kada bi se ovi tokovi formalizovali i pravilno usmeravali.

Do koje mere će zemlja imati koristi od priliva doznaka radnika to zavisi od snage njenih institucija i makroekonomskih okolnosti. Neke studije pokazuju da finansijski razvoj zemlje primaoca može biti pod negativnim uticajem priliva doznaka, s obzirom na to da se one u velikoj meri usmeravaju u potrošnju.²⁶ Međutim, ako se posveti potrebna pažnja ovim tokovima od strane kreatora ekonomske politike, doznake imaju potencijal da uvećaju domaću štednju i dodatno razviju finansijsko posredovanje.

Kako bi se razvila jača pozitivna veza između priliva doznaka i finansijskog razvoja zemlje, preporučuje se kreiranje novih, za doznake vezanih finansijskih proizvoda. Oni bi pomogli značajnije usmeravanje doznaka u formalne kanale transfera i povećali pristup ostalim bankarskim proizvodima i instrumentima tržišta novca i kapitala, kako za pošiljaoca, tako i za primaoca doznaka.

Emisijom specifičnih finansijskih instrumenata, tzv. obveznica dijaspore ili za doznake vezanih finansijskih instrumenata, zemlja može da umanjí postojeće finansijsko ograničenje. U periodima kriza, očekuje se veći stepen lojalnosti lokalnom tržištu i zadržavanje kapitala od strane emigranata u poređenju sa ostalim inostranim investitorima koji uobičajeno povlače kapital sa tržišta u krizi. Emisija ovih specifičnih dužničkih instrumenata omogućava zemlji pokretanje projekata u oblasti infrastrukture, izgradnje nekretnina, zdravstva i obrazovanja.²⁷

Dodatno, budući prilivi od doznaka se mogu koristiti kao poseban oblik kolaterala za zaduživanje države ili privatnog sektora na međunarodnom tržištu. Adekvatan makroekonomski okvir za usmeravanje doznaka može da uveća kreditni rejting zemlje primaoca i održivost njenog spoljnog duga. Noviji okvir za procenu održivosti duga Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, počev od 2009. godine, dozvoljava zemljama koje su značajni primaoci doznaka – iznad 10% vrednosti BDP-a i 20% vrednosti izvoza robe i usluga – da imaju mogućnost većeg nivoa zaduživanja.²⁸

4. Preporuke za unapređenje ekonomskog potencijala doznaka u Srbiji

Doznake u velikoj meri već donose koristi Srbiji. Stabilizacijom i uvećanjem dohotka primaoca one uvećavaju domaću tražnju, poboljšavaju životni standard i smanjuju siromaštvo. Visoki apsolutni iznosi priliva po ovom osnovu pokrivaju deo platnobilansne neravnoteže. Jedan deo primljenih sredstava se usmerava i u investicije.

Osnovni zadaci pred kreatorima ekonomske politike u Srbiji koji bi dodatno uvećali pozitivne efekte priliva doznaka na finansijski razvoj i stimulisali privredni rast, čineći ove tokove sigurnijim, jeftinijim i produktivnijim, između ostalog obuhvataju:

- bolju međunarodnu saradnju nadležnih institucija u beleženju formalnih i neformalnih priliva po osnovu doznaka,
- dalje snižavanje troškova transfera zvanično poslatog novca i prelazak na fiksne umesto procentualno obračunatih troškova za poslati iznos, što je posebno podržano prelaskom na elektronske transfere koji nose skoro nulte troškove,
- bolje povezivanje doznaka i šire lepeze finansijskih usluga za domaćinstva primaoca kroz ponudu osnovnih i razvoj specijalizovanih finansijskih instrumenata sa sredstvima doznaka u osnovi (transakcioni i štedni depoziti, ali i zajmovi na bazi doznaka za mikrofinansiranje i poljoprivredu, štedni računi i krediti za obrazovanje, usluge zdravstvenog osiguranja, itd.),
- bolju informisanost i edukaciju pošiljaoca i primaoca o mogućnostima ulaganja poslatog novca,
- korišćenje priliva od doznaka kao podsticaj razvoju tržišta kapitala – nadležne institucije u zemljama pošiljaocima i primaocima doznaka i međunarodne finansijske institucije trebalo bi da razvijaju nove kanale za produktivnu upotrebu sredstava od doznaka, kako na mikro, tako i na makro nivou,
- kreiranje banke dijaspore i dužničkih instrumenata vezanih za doznake, obveznice dijaspore i sekjuritizacija tokova od doznaka, mogle bi pomoći finansijskom i širem ekonomskom razvoju,
- uključivanje doznaka u procene kreditnog rejtinga zemlje i njenog kapaciteta za dalje zaduživanje.²⁹

26 Bettin et al. (2015).

27 Ratha et al. (2008).

28 The World Bank (2013).

29 Doznake su uključene u procenu održivosti duga sledećih zemalja:

Zemlje sa prilivom doznaka nižim od 10% BDP-a i 20% izvoza robe i usluga: Bolivija, Vijetnam i Zimbabve.

Zemlje sa prilivom doznaka višim od 10% BDP-a i 20% izvoza robe i usluga: Jermenija, Lesoto, Nepal i Senegal.

Vidi: The World Bank (2013).

Zaključak

U Srbiji i drugim zemljama Zapadnog Balkana, priliv sredstava od doznaka emigranata je na relativno visokom nivou. Godišnji priliv ličnih transfera u Srbiji iznosi oko 2,5 milijardi evra (7-8% BDP-a), od čega su doznake radnika oko dve milijarde evra (6-7% BDP). Iako doznake predstavljaju važan izvor prihoda za domaćinstva i pojedince, smanjujući pritom siromaštvo i povećavajući potrošnju i blagostanje, veliki potencijal leži u usmeravanju tih sredstava u proizvodne svrhe i ljudski kapital, čime bi se doprinelo privrednom rastu i razvoju domaće ekonomije u dugom roku.

Postoji potreba da nadležne nacionalne institucije zemalja pošiljalaca i primalaca doznaka zajedno sa međunarodnim i lokalnim finansijskim institucijama kreiraju okvir za usmeravanje doznaka koji bi ova sredstva učinio sigurnijim, jeftinijim i omogućilo njihovu efikasniju primenu u produktivnim aktivnostima. To bi moglo podstaći dalji finansijski razvoj zemalja u razvoju, pa i Srbije, sa pozitivnim uticajem na njihov privredni rast i razvoj.

Na kraju, smatramo da bi što sveobuhvatnije istraživanje anketiranjem primalaca doznaka moglo da da bitne informacije za noviji period o broju primalaca doznaka, njihovoj strosnoj i obrazovnoj strukturi, visini doznaka, i iznosu pristiglom neformalnim kanalima, kao i mnoge druge informacije kojima bi se obezbedili podaci i omogućilo sprovođenje temeljnih istraživanja o uticaju doznaka na siromaštvo, nejednakost i privredni rast u Srbiji. Time bi se identifikovali tokovi doznaka, njihova upotreba, ali i utvrdio prostor da se ovaj, znatan inostrani priliv sredstava, što više produktivno usmerava.

LITERATURA

1. Acosta, P., Calderon, C., Fajnzylber, P., and Lopez, H. (2008). What is the impact of international remittances on poverty and inequality in Latin America?. *World Development*, 36(1), 89-114. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0305750X07001945>
2. Adams, R. H., and Page, J. (2005). Do international migration and remittances reduce poverty in developing countries?. *World development*, 33(10), 1645-1669.
3. Adams, R. H., Cuecuecha, A., and Page, J. (2008). The impact of remittances on poverty and inequality in Ghana. *World Bank Policy Research Working Paper Series*, Vol.2008, 1-41.
4. Becker, T, Hockenos, B. and Holmes, E (2009). "Remittances from Austria", Final Report Prepared for OeEB , Vienna April 2009, Frankfurt School of Finance & Management, Oesterreichische Entwicklungsbank AG,
5. Bettin, G., Presbitero, A. F., and Spatafora, N. L. (2015). Remittances and Vulnerability in Developing Countries. *The World Bank Economic Review* Advance Access published September 29, 2015, 1-29. <http://wber.oxfordjournals.org/content/early/2015/09/29/wber.lhv053.full.pdf+html>
6. Catrinescu, N., Leon-Ledesma, M., Piracha, M., and Quillin, B. (2009). Remittances, institutions, and economic growth. *World Development*, 37(1), 81-92.
7. Chami, R., D. Hakura, and P. Montiel. 2009. "Remittances: An Automatic Output Stabilizer?," IMF Working Paper WP/09/91. Washington, DC: International Monetary Fund
8. Donovan, T. (2013). *Istraživanje i studija izvodljivosti formalnog sektora za prenos novca i alternativnih sistema za prijem i slanje doznaka u Srbiji*. Savet Evrope.
9. Gligoric, M. and I. Jankovic. 2013. "Testing Stability of Remittance Inflows in Serbia". In the book of proceedings of the *2st International Scientific Conference Economic and Social Development - 5th April 2013*: Filipovic, D. and A. G. Urnaut, ed. Paris, France. Varazdin: Varazdin Development and Entrepreneurship Agency and Celje: Faculty of Commercial and Business Sciences (ISBN: 978-961-6825-73-3), pp. 212-222.
10. IMF's Balance of Payments Manual, 6th edition (IMF BOPM6, 2010) <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf>.
11. Janković, I. i M. Gligorić. 2012. "Doznake kao stabilan izvor deviznog priliva u Srbiji". U temarskom zborniku radova: Jovanović-Gavrilović, B., T. Rakonjac-Antić i Ž. Stojanović red., *Ekonomska politika i razvoj*. Beograd: CID Ekonomskog fakulteta u Beogradu (ISBN: 978-86-403-1275-2), str. 215-236
12. Petree, J., & Baruah, N. (2007). A study of migrant-sending households in Serbia-Montenegro receiving remittances from Switzerland. *International Organization for Migration, Geneva*, No. 28.
13. Ratha, D. (2013). *The Impact of Remittances on Economic Growth and Poverty Reduction*. The Migration Policy Institute Policy Brief No. 8.
14. Ratha, D., and S. Mohapatra, S. 2007. "Increasing the Macroeconomic Impact of Remittances on De-

- velopment". Development Prospects Group. Washington, DC: World Bank
15. Ratha, D., Mohapatra, S., and Plaza, S. (2008). *Beyond Aid: New Sources and Innovative Mechanisms for Financing Development in Sub-Saharan Africa*. World Bank Policy Research Working Paper 4609. http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2008/04/28/000158349_20080428101826/Rendered/PDF/wps4609.pdf
  16. Suki, L. (2006). *Remittances in Serbia and Financial Sector Development: Business Opportunities and Priorities for Investment*. Program on Remittances and Development, Center on Globalization and Sustainable Development, The Earth Institute at Columbia University, September 2006.
  17. The World Bank. (2013). *Migration and Development Brief 20*, <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationDevelopmentBrief20.pdf>
  18. The World Bank. (2015). *Remittance Prices Worldwide*. Issue No. 16. https://remittanceprices.worldbank.org/sites/default/files/rpw_report_december_2015.pdf
  19. The World Bank. (2016). *Migration and Remittance Factbook 2016*. World Bank Group, 3rd edition <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf>
  20. Valero-Gil, J. (2008). *Remittances and the household's expenditures on health*. MPRA Paper No. 9572, posted 19. July 2008. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/9572/>
  21. Vasiljević, B. (2009) „Uticaj doznaka na ekonomski i socijalni razvoj u Srbiji“, FPN Godišnjak 2009, I DEO: Politička teorija, politička sociologija, politički sistem, str. 201-213. <http://www.fpn.bg.ac.rs/sites/default/files/wp-content/uploads/2010/05/11-Prof.-dr-Branko-Vasiljevi%C4%87-Uticaj-doznaka-na-ekonomski-i-socijalni-razvoj-u-srbiji.pdf>

Podaci:

- UNCTADstat, <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=86>
- The World Bank Data, <http://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS>
- NBS Statistika, http://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html
- RZS, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/>
- FREN, QM, <http://www.fren.org.rs/>

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

33

KVARTALNI monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji / glavni i odgovorni urednik Milojko Arsić. - 2011, br. 1 (januar/jul)- . - Beograd (Kamenička 6) : Fond za razvoj ekonomske nauke, 2005 - (Beograd : Alta Nova). - 30 cm

Tromesečno. - Ima izdanje na drugom jeziku: Quarterly monitor of economic trends and policies in Serbia = ISSN 1452-2810

ISSN 1452-2624 = Kvartalni monitor ekonomskih trendova i politika u Srbiji COBISS.SR-ID 126547212